

Julia Rysicz-Szafraniec
Uniwersytet Wrocławski

Українське мовознавство 1920-х років та совітська українізація (на матеріалі “Записок Історично-філологічного відділу ВУАН” [1923–1931])

Вступ

Українське мовознавство 20-х років минулого століття, більшість представників якого згодом репресовано, після здобуття Україною незалежності одержало стале зацікавлення серед сучасних лінгвістів. Унікальність цього надзвичайно плідного для української науки і культури періоду полягає в тому, що досі не відкрито, не вивчено, не відновлено всіх мовознавчих праць та імен знищених учених, не узагальнено головних його здобутків. Маємо на цей час кілька фундаментальних бібліографічних зведень і праць з історії українського мовознавства, що ілюструють масштаб лінгвістичного відродження вже від 1917 року¹. Маємо й низку біографічно-аналітичних мовознавчих розвідок про наукову творчість Агатангела Кримського², Олекси Синявського³, Олени Курило⁴ й ряду

¹ Це зокрема такі праці: ЧЕРВІНСЬКА Л., ДИКИЙ А., *Показчик української мови*, Харків, Харківська державна бібліотека ім. Короленка. Відділ Україніки, 1930; БЛОДІД І. (ред.), *Дослідження з мовознавства Української РСР за сорок років*, Київ, Вид-во АН УРСР, 1957; ШЕВЕЛЬОВ Ю. *Покоління двадцятих років в українському мовознавстві* [онлайн], https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Pokolinnia_dvadtsiatykh_rokiv_v_ukrainskomu_movoznavstvi/ [доступ: 17.02.2024]; БЕВЗЕНКО С., *Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови*, Київ, Вища школа, 1991; ЖОВТОВБРЮХ М., *Нарис історії українського мовознавства (1918–1941)*, Київ, Наукова думка, 1991.

² Див., наприклад: БЕНЗЕРУК О., А. *Кримський як історик мови* [в:] БОЙКО Н. (ред.), *Репресовані мовознавці*, Ніжин, Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010, с. 68–76.

³ Див: КАЛАШНИК В., *Науково-педагогічна діяльність Олекси Синявського в оцінці Юрія Шевельова*, “Наукові записки НАУКМА” 2012, № 137, с. 121–125.

⁴ Див: МАЦЬКО Л., *Стилістичне унормування української літературної мови у концепції Олени Курило* [в:] БОЙКО Н. (ред.), *цит. пр.*, с. 16–21.

инших⁵. Натомість менш досліджені лишаються донині питання мовознавчих шкіл першої чверти ХХ ст., дискусії між їх представниками в науковій періодиці⁶. Мало висвітлюється й роль останньої у формуванні самостійної української науки про мову⁷.

Наукову, науково-популярну та літературно-публіцистичну періодику 1920-х рр. презентували у галузі гуманістики безліч видань, починаючи від академічних “Записок Історично-філологічного відділу ВУАН” (1923–1931) чи “Записок Наукового товариства імені Шевченка” (1892–донині), продовжуючи київськими “Україна” (1914–1930-ті рр.) чи “Життя й революція” (1924–1934) та завершуючи різноманіття харківської періодици з “Червоним шляхом” (1923–1936) на чолі. Книго- і пресовидавництво українською мовою налагоджено тоді завдяки сприятливій політиці комуністичного українського уряду, що називалася коренізація (або українізація у совітській Україні) і діяла в 1923–1932 рр. Незважаючи на значні досягнення політики коренізації в Україні, що допомогла відродити українську мову в освітній сфері, книгодруці, пресі, що сприяла зменшенню числа неписьменних українців та поліпшила фінансування діяльності українських наукових установ, у багатьох дослідженнях вказується на суперечливий її характер⁸. Двозначне ставлення до більшовицької українізації зрозуміле, адже завершилася вона тотальними репресіями над представниками двох поколінь української інтелігенції, котрі охоче, хоча й не без скепсису, долучилися до українізаційних завдань. Утім, попри трагічність наслідків важливо наголосити на її здобутках у мовознавчій царині, а також висвітлити став-

⁵ Див.детальніше тут: ДАНИЛЕВСЬКА О., *Українські мовознавці як фундатори корпусної мовної політики за доби української революції 1917–1920 рр.*, “Українська мова” 2019, № 2, с. 53–64; ПОПОВИЧ А., *Студії О. Курило, О. Синявського, М. Сулими, С. Смеречинського як підвалини вивчення стилістичної граматики української мови*, “Studia Ukrainica Posnaniensia” 2018, № 6, с. 141–146.

⁶ Саме Юрій Шевельов уперше порушив питання становлення мовознавчих шкіл у 20-ті роки минулого століття (див.детальніше: ШЕВЕЛЬОВ Ю., *цит. пр.*). Окрім нього, над цим питанням працюють і сучасні мовознавці. Варто назвати тут: ЧЕРЕМСЬКА О., *Харківська та київська лінгвістичні школи 20–30 рр.ХХ ст.: два підходи до формування літературного стандарту української мови з погляду Юрія Шевельова*, „Science and Education a new Dimension. Philology” 2017, № 34 (124), с. 19–22.

⁷ Можна назвати таку оглядову працю з історії науки про українську мову, де є згадка про роль публіцистики у ті часи: ТИМЧЕНКО Є., *Язикознавство*, “Україна”, [онлайн], 1928, № 3, с. 128–134, <http://zbruc.eu/node/52649>, [доступ: 27.09.2023].

⁸ Див.для прикладу: ГОМОТЮК О., *Суперечливість політики „українізації” та її впливу на розвиток українознавства*, “Українознавство”, [онлайн], 2006, № 4, с. 127–134, <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=612>; МАСНЕНКО В., *Наукова сфера підрадянської України в умовах українізації 1920-х років*, “Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2016, т. LXXI, с. 89–110; МАЦЮК Г., *Вплив ідеології на мову, мовознавців і мовознавство: штрихи до образу українського суспільства першої третини ХХ ст.*, “Studia Ucrainica Varsoviensia” 2018, № 6, с. 199–216; КРАЛЮК П., *Русифікація проти українізації. Україна у 1920–1930-х роках* [онлайн], 07-11-2021, <https://www.radiosvoboda.org/a/30707046.html>, [доступ: 27.09.2023]; БОНДАРЧУК П.М., ДАНИЛЕНКО В.М., *Українізації політика* [онлайн], http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainizatsii_polityka, [доступ: 26.09.2023].

лення до політики коренізації у провідних наукових часописах того часу. Відтак метою цієї статті є показати розвиток українського мовознавства у 1920-ті рр. на прикладі академічного наукового збірника “Записок Історично-філологічного відділу ВУАН” (1923–1931) та вказати на проблеми і дослідницькі завдання у тодішній лінгвістиці, реалізації яких посприяла совітська українізація. Для втілення зазначеної мети застосовано головно контент-аналіз, а також статистичний і описовий методи.

Українізація в совітській Україні. Здобутки й наслідки

Українізація, або точніше: коренізація в совітській Україні, це політика залучення корінних мешканців СРСР до місцевих органів державного апарату, а також надання корінним мовам статусу національних. Упровадження цієї політики започатковано на з’їзді правлячої тоді комуністичної (більшовицької) партії 1923 року в усіх республіках новоствореного СРСР – Україна була однією з чотирьох республік-засновниць. Роки активної коренізації (1923–1931) збігаються з роками виходу провідного наукового часопису української гуманістики 20-х років ХХ ст., яким були „Записки Історично-філологічного відділу ВУАН” (далі – ЗІФВ), а доля більшості редакторів та дописувачів ЗІФВ ілюструє трагічну роль більшовицької українізації в історії української науки та культури столітньої давнини. Політику коренізації остаточно завершено після ухвалення директиви Ради народних комісарів СРСР наприкінці 1932 р. з нищівною критикою її (коренізації – Ю.Р.-Ш.) здобутків⁹. Масштаб репресій проти української інтелігенції, задіяної в реалізації цієї політики у багатьох суспільних сферах, дає можливість припускати підступність цілей її запровадження від початку оголошення. Цю нещирість комуністичної влади в стосунку до національно-визвольних проявів українців підтверджують думки одного зі сторінних спостерігачів за процесом – громадського діяча та журналіста Дмитра Ісаєвича, що працював тоді у празькій „Новій Україні”¹⁰: „українізаторська місія більшовиків» є не що інше, як підготовка широкомасштабного нищення всіх проявів українства та заманювання з еміграції українських елементів при створенні позитивного іміджу більшовицької влади у світової громадськості”¹¹. Тим не менше, багато науковців, письменників, перекладачів, громадських і політичних діячів щиро вірили, що легітимізована урядом політика коренізації пришвидшить національне визволення українців та поверне право на українськість культури та освіти, адже якраз не більшовицька влада, тільки царат, чи-

⁹ ГОМОТЮК О., цит. пр., [онлайн].

¹⁰ „Нова Україна” — це журнал-місячник з новин культури, науки й громадського життя, що видавався в Празі протягом 1922–28 рр.

¹¹ ІСАЄВИЧ Д., *Модерні єзуїти, або Перемога української стихії. З нагоди виставки книг в Празі*, „Нова Україна” 1925, № 2–3, с. 133, за: ГОМОТЮК О., цит. пр., [онлайн].

нив цьому праву жорсткий опір. Ця щира віра і бажання продовжити культурне, наукове та освітнє відродження, започатковане під час УНР¹² (1917–1921), дали поштовх небаченій активності на полі совітської українізації як у межах України, так і в Курській та Воронезькій областях Росії, на Північному Кавказі, у Північному Казахстані, Сибіру, на Далекому Сході, тобто у регіонах, історично заселених українцями¹³. Попри спротив і саботування з боку русофілів на керівних посадах у партійних, державних органах та в освітніх закладах¹⁴, попри суворий контроль за процесом з боку партапарату¹⁵, найсуттєвішими здобутками українізації виявилися:

1. перехід на українську мову в освітніх та наукових установах совітської України – з опитувань серед, наприклад, аспірантів вишів 1928 року 60% декларували себе українцями зі знанням української мови¹⁶;
2. уведення іспиту з української мови для працівників (зокрема й майбутніх) усіх партійних та державних органів, для учительсько-викладацького складу чи працівників сфери послуг і торгівлі;
3. для забезпечення оволодіння українською мовою – відкриття краєзнавчих і культурознавчих гуртків, курсів із вивчення української мови, у тім числі при робітничих і трудових школах та факультетах (у рамках спроби українізації робітничого класу), поява великої кількості підручників з навчання української мови – 165 позицій вийшло друком до 1927 р.¹⁷,

¹² Українська Народна Республіка, або УНР, це перша держава на українських землях, що припинила своє існування внаслідок програної війни з російськими більшовиками. Незважаючи на дуже нетривалий строк існування, за доби УНР вдалося започаткувати справжнє одержавлення української мови в публічній, торговій та банківській сферах, чому сприяв і „Закон ЦР про державну мову в УНР” (див.: *Закон Центральної Ради про державну мову 1918 року* [онлайн], 24-03-2021, <https://muzey-dokm.pp.ua/berezen-1918-r-tsentralna-gada-ung-uhvalyla-zakon-pro-ukrayinsku-movu.html>, [доступ: 26.09.2023]. Динаміка мовного відродження мала приголомшливу статистику. Однією з найбільш показових цифр може бути кількість видань українською мовою порівняно з російською: 1084 станом на 1918 р. проти 386 у 1917 р. (КРАЛЮК П., цит. пр., [онлайн]).

¹³ БОНДАРЧУК П.М., ДАНИЛЕНКО В.М., цит. пр., [онлайн].

¹⁴ Так, дослідниця Оксана Гомотюк показує на базі архівних матеріалів вищих державних органів совітської України, що вже на початку коренізації виникло незадоволення з її швидких темпів: „на засіданні комісії політбюро з українізації 13 грудня 1926 р. були висловлені досить серйозні зауваження на адресу Наркомосу з приводу українізаційної роботи. У відповідь на них М. Приходько досить відверто заявив: »Конечно, ошибки в работе по украинизации, как и во всякой работе, могут быть. Но в чем эти ошибки заключаются? Очевидно, товарищи хотят сказать, что Наркомпрос проводит украинизацию слишком интенсивно и что украинизацию нужно проводить слабее» (ГОМОТЮК О., цит. пр., [онлайн]).

¹⁵ Задля контролю над проведенням політики коренізації більшовики створили спеціальну комісію при політичному бюро комуністичної партії, на щотижневих засіданнях якої обговорювалися результати запровадженої політики.

¹⁶ МАСНЕНКО В., цит. пр., с. 93.

¹⁷ ЧЕРВІНСЬКА Л., ДИКИЙ А., цит. пр., с. 233–255.

словників і підручників з різних гуманітарних і точних дисциплін з метою українізації всього суспільного та господарського життя, де лише словників за 1923–1933 рр. вийшло 63¹⁸;

4. ухвалення 1928 року загальнообов’язкового українського правопису;
5. значне збільшення кількості української преси – до 89 % усього тиражу газет і книг¹⁹;
6. поява великої кількості сучасної та класичної перекладної літератури – станом лише на 1927 р., за підрахунками бібліографів Юрія Меженка та Михайла Яшека, що велися ними з 1887 р., в обох частинах невозз’єднаної тоді України вийшло 1982 переклади з 35 мов²⁰. У наступні вісім років на шпальтах періодики, а зокрема в “Червоному шляхові” та “Житті й революції” надруковано, за нашими підрахунками, більше 140 рецензій на переклади повістей і романів та 157 перекладів малої прози та поезії²¹;
7. значний поступ в українській науці, поява наукових розробок з важливих питань у гуманістиці та інших галузях, розбудова науково-дослідних кафедр та інститутів²².

Найбільш повільно відбувалася українізація партійних працівників і професорського складу вищих навчальних закладів, робітництва та військових, що з часом лише пришвидшило зворотній наступ русифікації. Так, якщо до 01 січня 1926 р. закладалося українізувати весь державний апарат та наукові установи в Україні, то статистика процесу, особливо на сході й півдні, виглядала досить песимістично:

Найбільший відсоток українізації наукових установ мав Київ. На 1.01.1926 р. тут було українізовано 59% установ, на 1.12.1926 р. – 76%. У решти міст України, крім Ніжина та Кам’янка-Подільського, де українізація сягнула 100%, ситуація кардинально відрізнялася: в Одесі – на 1.01.1926 р. було українізовано лише 13%, на 1.12.1926 р. – 31 %; в Дніпропетровську відповідно: 13% та 21%; у Харкові – 29% та 32%²³.

¹⁸ КОЧЕРГА О.Д., КУЛИК В.М., *Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова*, „Вісник АНУ”, [онлайн] 1994, № 2, с. 55–61, <https://maidan.org.ua/arch/mova/1025101060.html>, [доступ: 26.09.2023].

¹⁹ БОНДАРЧУК П.М., ДАНИЛЕНКО В.М., *цит. пр.*, [онлайн].

²⁰ МЕЖЕНКО Ю., ЯШЕК М., *Чужомовне письменство в українських перекладах*, „Життя й революція”, 1929, № 4, с. 191–202; 1929, № 5, с. 163–174; 1929, № 6, с. 147–158; 1929, № 7–8, с. 232–255.

²¹ Дані взято з таких джерел: РЕВА Н., *Життя й революція (1925–1934). Системний показчик змісту*, Львів, АН УРСР, Львівська наукова бібліотека, 1970, с. 42–48; ПАТОКА В.В. (ред.), *Червоний шлях (1923–1936 рр.): систематичний показчик змісту*, Київ, Національна парламентська бібліотека України, 2003, с. 41–49.

²² Детальніше тут: МАСНЕНКО В., *цит. пр.*, с. 100; ГРУШЕВСЬКИЙ М., *Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН). Хроніка*, “Україна”, [онлайн], 1925, кн. 1–2, с. 211–221, <http://zbruc.eu/node/84594>, [доступ: 27.09.2023].

²³ ГОМОТЮК О., *цит. пр.*, [онлайн].

Той-таки 1926-ий рік вважається істориками початком сталінських репресій, наслідки яких в Україні стали відчутними вже за кілька років і виявилися насамперед у публічній критиці провідних українських істориків та філософів, як, скажімо, Михайла Грушевського чи Сергія Єфремова. Проголошення української науки націоналістичною, а всіх її представників націонал-шовіністами мало місце на зламі 1928 і 1929 рр. на I Всесоюзній конференції істориків-марксистів у Москві²⁴. Відтоді українізація, котра на той момент вже мала значно ліпшу статистику²⁵ порівняно з 1926-м чи, тим паче, 1923-м роком, почала згортатися. 1929–30-ий роки відзначила перша хвиля репресій проти старшого покоління української інтелігенції під час процесу т.зв. *Спілки визволення України*. Більшу частку учених, засуджених у цій справі, становили працівники ВУАН і дописувачі та редактори „ЗІФВ”.

„Гра в українізацію” (термін Володимира Сергійчука), остаточно завершилася 1932 року директивою вищого партійного керівництва СРСР під виглядом критики помилок та перегинів²⁶. Передбачення скептично налаштованих до цієї політики українців за кордоном, на жаль, пророчо збулися. Утім, вартість наукових розробок, історичних та дидактичних розвідок, практичних словників, опублікованих за час проведення цієї політики, а особливо ухвалення Всеукраїнською Академією наук українського правопису 1928 року, є безсумнівною для подальшої історії як науки, так і в цілому української нації.

Згадана тут ВУАН із трьома науковими відділами: історико-філологічним, соціально-економічним та фізично-математичним (до 1921 – фізично-природничим) відіграла й першорядну роль у практичному втіленні базових постулатів політики українізації. Так, створений при історико-філологічному відділі ВУАН Інститут наукової мови був головним майданчиком праці над правописним словником і правописом, а також над методологією укладання і виданням галузевих термінологічних словників – що найважливіше: двомовних українсько-російських чи російсько-українських. Публікації ж проблемних та оглядових наукових розвідок з історії та сучасного стану української історії, культури й мови друкувалися в науковому збірнику цього відділу – „ЗІФВ”. Поглянемо далі на репрезентацію в нім лінгвістичних студій та рецензій із теоретичних, історичних та дидактичних проблем українського мовознавства першої чверти ХХ ст., а також на згадки про вплив політики коренізації на цю дисципліну.

²⁴ Там же.

²⁵ Як подає Павло Кралюк, „У 1926/7 навчальному році частка викладання предметів українською мовою становила 32,9 відсотка в інститутах і 46,5 у технікумах. (...) у 1928/9 навчальному році в інститутах частка викладання предметів українською мовою становила вже 58,1 відсотка, а в технікумах – 59,9” (див.: КРАЛЮК П., цит. пр., [онлайн]).

²⁶ СЕРГІЙЧУК В., „Українізація Росії”. *Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923–1932 роках*, Київ, Укр.вид.спілка, 2000, с. 67–68.

„Записки Історично-філологічного відділу ВУАН”. Мовознавча секція

„ЗІФВ” як провідний часопис очільної наукової установи УНР, якою була Українська Академія наук (пізніше – Всеукраїнська Академія наук), почав видаватися за рік після заснування УАН, у 1919 р. Першим редактором „ЗІФВ” був Павло Зайцев, пізніше Агатангел Кримський, Михайло Грушевський та брат останнього Олександр Грушевський. „ЗІФВ” відображали наукову діяльність історико-філологічного відділу, а також друкували розвідки і рецензії мовознавців, літературознавців, етнографістів, істориків та мистецтвознавців з інших наукових осередків, зокрема російських, білоруських, чеських, австрійських тощо.

Напрями діяльності історико-філологічного відділу, перераховані в оглядовій хроніці М. Грушевського із перших років функціонування ВУАН, це

комісія для складання словника живої української мови, комісія для історичного словника укр(аїнської) мови, інститут української наукової мови, кабінет арабo-іранської філології, комісія етнографічна (...), археологічний комітет, комісія історичної пісенности, комісія культурно-історична, комісія археографічна, комісія видавання пам’яток новітнього українського письменства, комісія для складання історично-географічного словника України, комісія біографічного словника України, комісія для історії громадських течій, комісія гебраїстична, комісія науково-педагогічна²⁷.

Усі наукові напрацювання цих комісій одержали пропорційне представлення у 26 опублікованих книгах „ЗІФВ”. Більш практичні результати праці окремих комісій та інститутів історико-філологічного відділу публікувалися особливими збірниками, вісниками чи монографічними або лексикографічними виданнями, як, для прикладу, словники, підготовлені Інститутом наукової мови (далі – ІНМ) ВУАН²⁸. Шість книг „ЗІФВ” з 26-ти надрукованих відтворювали результати наукової діяльності історичної секції.

Опубліковані у „ЗІФВ” розвідки з української мови презентували найчастіше здобутки київських лінгвістів, меншою мірою – харківських чи з інших наукових осередків. Так, серед київських мово-та літературознавців, чії статті надруковано у „ЗІФВ”, були Агатангел Кримський, Михайло Грунський, Василь Дем’янчук, Андрій Ніковський, Всеволод Ганцов, Сергій Смеречинський, Олена Курило, Микола Левченко, Іван Шаровольський. З розробок харківських

²⁷ ГРУШЕВСЬКИЙ М., цит пр., [онлайн].

²⁸ Голова ІНМ А. Кримський подав станом на 1928 рік такі дані: „Цей Інститут Наукової Мови, згуртувавши коло себе з півтисячі спеціалістів-співробітників, уже зладив чотири десятки всяких термінологічних словників трохи чи не з усіх наукових галузів. Значну частину тих термінологічних словників почало вже Державне Видавництво України друкувати, а решту видрукує протягом майбутнього 1928 року” (КРИМСЬКИЙ А., *Що зроблено на Україні в царині історично-філологічних наук за десятиліття 1917–1927 рр.*, “ЗІФВ” 1928, № 16, с. 273–280).

лінгвістів і літературознавців знаходимо праці Леоніда Булаховського, Олекси Синявського, Костя Німчинова, Яремії Айзенштока (емігрував пізніше до Росії). З-поміж студій одеських учених зустрічаються напрацювання Олександра Томсона, Петра Бузука (згодом переїхав до Мінська), історика Тараса Слабченка. Інші регіони в межах совітської України та поза нею презентовані науковими статтями та рецензіями філологів, діячів українізації та істориків, зокрема: Івана Любарського (Кам'янець-Подільський), Івана Галюна (Ромни/Київ), Любови Арасимович (Санкт-Петербург), Григорія Іллінського (Москва), Володимира Пархоменка (Полтава/Дніпропетровськ), Броніслава Кобилянського (Львів/Відень). Нереконструйовані наукові матеріали перерахованих учених віддзеркалювали таку мовознавчу проблематику:

1. фонологія та акцентологія української мови²⁹;
2. діалектологія української мови³⁰;
3. морфологія і синтаксис давньої та сучасної української мови³¹;
4. походження української мови³²;
5. історія вивчення української мови та правопису³³;

²⁹ Див.такі праці: ІЛЬІНСЬКИЙ Г., *До питання про асиміляцію голосних в українській мові*, „ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 56–66; ГАНЦОВ В., *До історії звуків української мови*, „ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 74–85; НІМЧИНОВ К., *До проблеми про диспалаталізацію приголосних в українській мові*, „ЗІФВ” 1926, № 9, с. 246–253; ГАЛЮН І., *Як досліджувано українські дифтонги*, „ЗІФВ” 1926, № 9, с. 254–277; 1927, № 10, с. 99–115; 1927, № 12, с. 12–39; БУЛАХОВСЬКИЙ Л., *Наголос українських прикметників*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 294–303; СИНЯВСЬКИЙ О., *Фонетична контрверса*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 264–276; КУРИЛО О., *Спроба пояснити процес зміни О, Е в нових закритих складах*, „ЗІФВ” 1928, № 19, с. 167–183; ЛПЕРОВСЬКА Н., *Звукові закони*, „ЗІФВ” 1929, № 25, с. 33–78; ТОМСОН О., *Замітки про південно-руське І з О, Е*, „ЗІФВ” 1929, № 23, с. 25–29.

³⁰ Див.такі праці: ГАНЦОВ В., *Діалектологічна класифікація українських говорів*, „ЗІФВ” 1924, № 4, с. 80–144; БУЗУК П., *З лінгвістичних розкопів у Білорусі*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 277–280; КУРИЛО О., *До питання про умови розвитку дисимілятивного акання*, „ЗІФВ” 1928, № 16, с. 48–72; ДЕМ’ЯНЧУК В., *До характеристики гуцульського говору*, „ЗІФВ” 1928, № 19, с. 328–349.

³¹ Див.такі праці: ШАРОВОЛЬСЬКИЙ І., *Прийдучий час на -му*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 284–293; ДЕМ’ЯНЧУК В., *Морфологія українських грамот XIV і першої половини XV віку*, „ЗІФВ” 1928, № 16, с. 73–109; ЛЕВЧЕНКО М., *Про спорідненість між формами множини*, „ЗІФВ” 1928, № 18, с. 291–292; СМЕРЕЧИНСЬКИЙ С., *Способи відносної сполуки в українській мові*, „ЗІФВ” 1929, № 25, с. 1–31; ГРУНСЬКИЙ М., *О.О. Потебня і сучасна синтакса*, „ЗІФВ” 1929, № 21–22, с. 161–172.

³² Див.такі праці: БУЗУК П., *Українські етимології*, „ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 67–73; 1929, № 23, с. 19–24; ІЛЬІНСЬКИЙ Г., *Слов’янські етимології*, „ЗІФВ” 1929, № 21–22, с. 1–6.

³³ Див.такі праці: ДЕМ’ЯНЧУК В., *До правопису слов’янських прізвищ*, „ЗІФВ” 1927, № 10, с. 351–353; СЛАБЧЕНКО Т., *До історії українського словника*, „ЗІФВ” 1927, № 15, с. 213–215; КРИМСЬКИЙ А., *Про правописну конференцію*, „ЗІФВ” 1927, № 12, с. 357–364; Той же, *Нарис історії українського правопису до 1927 року*, „ЗІФВ” 1929, № 25, с. 174–186; СМЕРЕЧИНСЬКИЙ С., *Куди йде українська мова*, „ЗІФВ” 1928, № 19, с. 185–203.

6. текстологія української мови³⁴;
7. перекладацтво³⁵;
8. стан сучасної науки про українську мову³⁶.

Рецензійні ж мовознавчі тексти оприявнювали плюралістичність наукових поглядів на:

1. зміст наукових монографій з історії та сучасного стану української мови³⁷;
2. зміст підручників і посібників з української мови для шкіл, трудових шкіл, вищих навчальних закладів і под.³⁸;
3. склад сучасних термінологічних словників чи мову професійних текстів³⁹;
4. зміст проекту українського правопису і тематику навколоправописних дискусій⁴⁰.

³⁴ Див.такі праці: АЙЗЕНШТОК Я., *Студії над текстами І. Котляревського*, “ЗІФВ” 1927, № 10, с. 75–98; БУЗУК П., *Про мову найдавнішої української Євангелії*, “ЗІФВ” 1927, № 12, с. 1–11.

³⁵ Див.працю: АРАСИМОВИЧ Л., *Т.Г. Шевченко в польських перекладах*, “ЗІФВ” 1927 № 12, с. 78–102.

³⁶ Див.такі праці: ЛЮБАРСЬКИЙ І., *Окремі мовні рівнобжні*, “ЗІФВ” 1927 № 13–14, с. 281–283; КРИМСЬКИЙ А., *Що зроблено на Україні...*, с. 273–280; ГРУНСЬКИЙ М., *Основні проблеми сучасної лінгвістики*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 1–18.

³⁷ Це такі праці: КУРИЛО О. *Проф. С.М. Кульбакін. Український язык*, „ЗІФВ” 1923, с. 217–220; ГАНЦОВ В., П.О. Бузук. *Коротка історія української мови*, “ЗІФВ” 1925, с. 252–267; НІКОВСЬКИЙ А., G.S. Keller. *Über Ellipse im Ukrainischen*, „ЗІФВ” 1925, с. 251–252; ДЕМ’ЯНЧУК В., К. Німчинов. *Український язык у минулому й тепер*, “ЗІФВ” 1927, с. 353–362; Той же, *Проф. Петро Бузук. Нарис історії української мови*, “ЗІФВ” № 15, с. 231–245; Той же, *З приводу відповіді проф. Бузука на рецензію про його книгу*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 380–387; БУЛАХОВСЬКИЙ Л. Проф. Є. Тимченко. *Курс історії українського языка. Вступ і фонетика*, “ЗІФВ” 1927, № 15, с. 271–276; Той же, Є. Тимченко, *Курс історії української мови*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 377–379; ІЛЬІНСЬКИЙ Г., Проф. Л. Булаховський. *Вступ до порівняльної граматики слов’янських мов*, “ЗІФВ” 1928, № 18, с. 293–295; ПАРХОМЕНКО В., *З приводу рецензії В.К. Дем’янука на книгу проф. Бузука*, “ЗІФВ” 1928, № 18, с. 333; БУЗУК П., *З приводу рецензії В. Дем’янука і проф. Грунського на мій “Нарис історії української мови”*, “ЗІФВ” 1928, № 19, с. 328–349; КОБИЛЯНСЬКИЙ Б., О. Курило. *Спроба пояснити процес змін О, Е в нових закритих складах у південній групі давньослов’янських говорів*, “ЗІФВ” 1929, с. 376–377; ГРУНСЬКИЙ М., *Додаток до замітки проф. Л. Булаховського*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 378–379.

³⁸ Це такі праці: КУРИЛО О., О. Синявський. *Український язык*, “ЗІФВ” 1924, № 4, с. 250–256; Та ж, Мих. Йогансен. *Український язык*, “ЗІФВ” 1924, № 4, с. 251–254; МАРКОВСЬКИЙ М., М. Гладкий. *Практический курс украинского языка*, “ЗІФВ” 1925, № 5, с. 267–274; КРИМСЬКИЙ А., Гр. Іваница. *Украинский язык*, “ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 593–595; ГРУНСЬКИЙ М., *Завдання наукових підручників історії української мови*, “ЗІФВ” 1927, № 15, с. 260–270.

³⁹ Див.такі праці: КРИМСЬКИЙ А., *До рецензії д-ра Е. Лукасевича на медичний термінологічний словник “Notina anatomica” I-ту Наук.мови*, “ЗІФВ” 1926, № 9, с. 595–597; Той же, *З приводу мови в “Будівельних матеріалах Київщини”*, “ЗІФВ” 1926, № 9, с. 369–370.

⁴⁰ Див.такі праці: ГРУНСЬКИЙ М., *Український правопис*, “ЗІФВ” 1927, № 10, с. 328–351; КРИМСЬКИЙ А., *Д-р Смаль-Стоцький. Правописна справа*, “ЗІФВ” 1927, № 12, с. 342–356.

Узагальнюючи тематичні зацікавлення мовознавців, відображені у „ЗІФВ” як у наукових, так і в науково-критичних розвідках, зазначимо, що помітно вирізняються такі дві теми: 1) історичні лінгвістичні студії з української та інших слов'янських мов, методологія цих студій; 2) новий український правопис. Заповненню котрої з цих тематичних ніш найбільше сприяла політика регульованої правом українізації, прокоментуємо далі.

Проблеми українського мовознавства та українізація 1920-х рр. на сторінках „ЗІФВ”

1920-ті роки вирізилися в українському мовознавстві кількома дискусіями. По-перше, дискусією про історію української мови, у якій на шпальтах „ЗІФВ” брали участь мовознавці та історики В. Ганцов, П. Бузук, В. Дем'янчук, В. Пархоменко, Л. Булаховський, М. Грунський, а на сторінках інших наукових журналів – О. Синявський⁴¹ та Степан Смаль-Стоцький⁴².

По-друге, спірністю поглядів на норми української літературної мови в проєкті нового правопису, до викладу яких долучилися у „ЗІФВ” М. Грунський та А. Кримський. По-третє, обговоренням змісту навчальної та науково-навчальної літератури з української мови, яке найповніше презентовано на шпальтах харківського журналу „Червоний шлях” (1923–1936).

Перша з названих дискусій базувалася на відхиленні українськими і не лише мовознавцями популярної раніше шахматівської тези про існування спільної праруської мови (давньоруської за сучасною термінологією) і заперечення цієї теорії в спосіб застосування нової методології етимологічних досліджень. Останнє, для прикладу, запропонував у *Нарисі історії української мови* від 1927 р. П. Бузук⁴³, зіставляючи історію української мови з історією окремих звукових явищ. Один з опонентів П. Бузука В. Дем'янчук, котрий також вважав погляди Олексія Шахматова застарілими, розгорнув на сторінках „ЗІФВ” іронічну, особистісно орієнтовану полеміку, обстоюючи в доволі безапеляційному та образливому тоні більшу доказовість та послідовність у намаганнях ученого по-новому висвітлювати мовні епохи⁴⁴. Менш іронічно та менш суб'єктивно

⁴¹ СИНЯВСЬКИЙ О. Акад. Ол. Шахматов. Акад. Аг. Кримський. *Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників староукраїнщини XI–XVIII вв.*, „Червоний шлях” 1924, № 1–2, с. 243–246.

⁴² СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ С. *Розвиток поглядів про сімю словянських мов і їх взаємне споріднення*, „Зап. Наук. т-ва ім. Т. Г. Шевченка” (Праці філологічної секції), [онлайн], 1925, Т. 141–143, с. 1–42, https://chtyvo.org.ua/authors/Smal-Stotskyi_Stepan/Rozvytok_pohliadiv_pro_simiu_slovianskykh_mov_i_ikh_vzaiemne_sporidnennia/, [доступ: 27.09.2023].

⁴³ БУЗУК П., *Нарис історії української мови. Вступ, фонетика і морфологія з додатком історичної хрестоматії*, Київ, УАН, 1927.

⁴⁴ Див.детальніше цитовані праці: ДЕМ'ЯНЧУК В., *Проф. Петро Бузук...*; Той же, *З приводу відповіді...*

полемізували з цього питання й такі вчені, як Є. Тимченко, з одного боку, та Л. Булаховський і М. Грунський, з іншого⁴⁵.

Гостроту думок викликала також спільна праця підсовітських українських лінгвістів та галичан з укладення загальнообов’язкового проекту українського правопису. Критичне ставлення до деяких архаїчних пропозицій у написанні найдавніших українських звуків чи форм, приміром *дід* – замість уже усталеного й більш поширеного *дід*, *свѣит* – замість *світ* чи окреме написання постфікса *-ся* з дієслівними формами, пропонувані С. Смаль-Стоцьким, виголосили у „ЗІФВ” М. Грунський та А. Кримський⁴⁶. Важливе значення для розуміння історичної тягlosti і нині актуальної в Україні правописної справи має розлога реляція А. Кримського з правописної конференції 1927 р. у Харкові, що також відображає полярність поглядів з багатьох орфографічних питань тих часів. У тональності замітки чітко простежується невдоволення академіка спробами мовознавців із Галичини накинута Наддніпрянщині власні правописні норми:

конференція, краще сказати сильніша її половина, що мала перевагу двох-трьох голосів над другою половиною (з різних причин мовознавців з Наддніпрянської України приїхало менше за галичан – Ю.Р.-Ш.), виявила цілковите небажання рахуватися з вимовою, звичками, традицією, потребами Великої України. В постановках конференції про передачу чужих слів скрізь слідно тенденцію – писати чужі слова не так, як ми їх на Великій Україні вимовляємо, а так, як вимовляють їх поляки⁴⁷.

З метою більшої переконливості вкрай негативного ставлення до пропонованих на конференції інновацій у передачі чужого І чи, наприклад, у вилученні з алфавіту апострофа академік зацітовує наприкінці замітки відгук про конференцію в газеті „Комуніст”, опублікований Андрієм Річицьким, де нашу увагу привертає один показовий фрагмент:

Ця основна проблема (політики українізації – Ю.Р.-Ш.) – повернення значних шарів російських і зросійщених робітничих і інтелігентських мас до української культури та до творення – за проводом пролетаріату і комуністичної партії – української соціалістичної культури. (...) правописні новини утрудняють нам українізацію, (...) вони погрожують нам розривом з масою, яку ми ведемо до українізації (...). Навіть більше, вони погрожують нам і культурним одривом од селянства більшості українських земель. (...) Нема ніякого сумніву, що коли, скажім, агітатор або пропагандист-партієць на селянських зборах (а тим паче на робітничих) буде говорити „льоґіка”, „ідеольоґія”, то маса сприйматиме це так, що от, мовляв, корчить із себе пана⁴⁸.

⁴⁵ Див.детальніше цитовані праці: ТИМЧЕНКО Є., *Язикознавство...*; БУЛАХОВСЬКИЙ Л., Є. *Тимченко, Курс...*; ГРУНСЬКИЙ М., *Додаток до замітки...*

⁴⁶ Див.детальніше такі цитовані праці: ГРУНСЬКИЙ М., *Український правопис...*; КРИМСЬКИЙ А., *Д-р Смаль-Стоцький...*

⁴⁷ КРИМСЬКИЙ А., *Про правописну конференцію, “ЗІФВ” 1927, № 12, с. 358.*

⁴⁸ Там же, с. 361.

Коментар політичного діяча та історика А. Річицького наświetлює ключові знаряддя та завдання політики коренізації в Україні, а саме: за допомогою таких спільних національних чинників, як мова і культура, з'єднати робітничий і селянський прошарки українського населення для побудови нової совітської держави. Інтелігенція, своєю чергою, домислювалася як фундамент наукового і навчального забезпечення українізації. Підтверджують цю гіпотезу також слова самого А. Кримського, котрий, будучи головою ІНМ ВУАН, мав вирішальне слово у погодженні всіх мовознавчих праць, що виходили під грифом Академії наук, а окрім того, увіходив до президії комісії з укладення загальнообов'язкового правопису – цементу всіх українізаційних процесів. У єдиній оглядовій розвідці з-під пера мовознавців, у якій згадано про українізацію в досліджуваному часописі, А. Кримський пише:

котра наукова галузь дуже багато виграла од Жовтневої революції і поробила, можна сказати, колосальні досягнення, так це – філологія, чи тісніш українська філологія. Ми маємо на Вкраїні скількись науково-дослідчих філологічних кафедр (під головуванням акад. Кримського, В. Резанова, О. Синявського), (...). Видано чимало розвідок з історії української мови. Але де аж кипить філологічна продукція на Вкраїні ..., дак це в царині української граматики і словників. У звязку з так зв. „українізацією”, сиплеться що-разу низка різнобірних граматик (найкращі Синявського та Курилової); а що до словників, то їх за десять літ ми маємо мабуть із сотню⁴⁹.

Отже, правопис, навчальні й наукові підручники та словники на базі нового правопису були в пріоритеті українізаційних завдань у мовознавчому полі, і саме у зв'язку з реалізацією цих завдань з'являється згадка про українізацію у лінгвістичних текстах „ЗІФВ”. Однак саме написання А. Кримським політики коренізації в лапках засвідчує певну свідому відстороненість учених старшої генерації від офіційної більшовицької політики чи, принаймні, ставлення до неї лише як до політики, що випадково сприяє давнішій, ще від 1917 р., і більш послідовній справі трансформації української науки у самостійний національний доробок. Для А. Кримського, а також С. Єфремова чи М. Грушевського як творців і редакторів „ЗІФВ”, але й для сотень інших учених, у тім числі й згаданих вище, українська справа була справою життя, за яку вони були згодом жорстко покарані. „Офіційна українізація – одно, а справжній розвиток нашого національного життя – друге”, – писав у 1925 р. С. Єфремов⁵⁰. Цей короточасний збіг політичних настроїв під назвою *коренізація*, відтак, дещо побіжно переплітався з глибинним прагненням української інтелігенції вибудувати національні підвалини розвитку української науки та культури, тому й в очільній науковій періодиці на зразок “ЗІФВ” украї рідко зустрічається апелювання до досягнень українізації. Скепсис редакторів, як засвідчили згодом їхні долі, був, як не прикро, обґрунтований.

⁴⁹ КРИМСЬКИЙ А., *Що зроблено на Україні...*, с. 275.

⁵⁰ ЄФРЕМОВ С.О., *Щоденники, 1923–1929*, ЗАТ “Газета »Рада«”, Київ 1997, с. 131, за: МАСНЕНКО В., цит. пр., с. 107.

Висновки

Українське мовознавство, як і багато інших наукових дисциплін, пережило від 1917 р. та моменту оголошення України незалежною республікою справжній ренесанс. Національно-культурне відродження протягом 1917–1921 рр. започаткувало потужні й широкі за сферами охоплення процеси націоналізації. Після втрати незалежності та долучення України як однієї з совітських республік до комуністичного СРСР запроваджена цим режимом коренізація (називана в Україні українізацією) також спершу сприяла націоналізації освітньої, а також культурної сфер в Україні, і в цьому мала чималі здобутки. Скажімо, книгодрукування й преса українською мовою наприкінці 1920-х рр. становили понад 80% ринку. Запит на українізацію державного партійного апарату сприяв появі понад 150 підручників та посібників з української мови. Перекладалася класична і сучасна література з понад 30 мов. Надруковано більше 50 двомовних (як мінімум) словників, зокрема й галузевих. Літературна українська мова дочекалася офіційного правопису, що об’єднав галицьку та наддніпрянську правописні традиції. Натомість найповільніше українізація відбувалася серед партійного апарату, особливо на сході та півдні України, а також у вищій школі, де, для прикладу, у 1928 р. лише 60% аспірантів до наукових установ по всій Україні декларували себе українцями (зі знанням української мови).

У статті ми проаналізували стан однієї з наукових галузей, а саме: українського мовознавства 20-х рр. минулого століття – на прикладі діяльності історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук та неперіодичного часопису цього відділу. Час видання очільного наукового збірника в галузі гуманістики – “Записок Історично-філологічного відділу ВУАН” (1923–1931) – припав на час дії політики коренізації в совітській Україні. Наше дослідження показало, що в мовознавчих текстах “ЗІФВ” презентовано найновіші студії над історією та сучасним станом української мови зі значною перевагою саме історико-мовознавчих розвідок. Про це свідчать і вміщені в часописі рецензійні матеріали. Другою за чисельністю та об’ємом публікацій темою було питання внормування літературної мови і, відповідно, відображення усталень у найновішому українському правописі. Саме останнє наріжне питання висвітлено у “ЗІФВ” зі згадкою про українізаційні заходи. І лише в ще одній оглядовій студії А. Кримського про досягнення української лінгвістики від 1917 до 1927 р. зустрічаємо прихильний коментар про істотне збільшення лексикографічних, науково-дидактичних, глотидактичних праць з мови через запроваджену більшовицьким урядом політику коренізації. Поодинокість цих згадок не випадкова: двигуном розвитку українського мовознавства були на той час представники старшої генерації української інтелігенції, котрі мали доволі обережний і часом скептичний стосунок до комуністичної партії та її політики. Започаткована ними ще в 1917 р., а так насправду від початку ХХ ст., справа національного визволення українців та одержавлення української мови, була особистим добровільним покликом і призначенням. Цілковите знищення цієї

генерації, що почалося від кінця 1920-х рр. і тривало аж до року Великого терору, тобто 1937 р., так само, як і довготривала заборона на користання з наукових праць авторів “ЗІФВ”, ясно підтвердила справжні наміри більшовицької українізації попри всі її позитивні досягнення.

Бібліографія

- АЙЗЕНШТОК Я., *Студії над текстами І. Котляревського*, “Записки Історично-Філологічного Відділу ВУАН” (далі в бібліографії – “ЗІФВ”) 1927, № 10, с. 75–98.
- АРАСИМОВИЧ Л., *Т.Г. Шевченко в польських перекладах*, “ЗІФВ” 1927, № 12, с. 78–102.
- БЕВЗЕНКО С., *Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови*, Київ, Вища школа, 1991.
- БЕНЗЕРУК О., А. *Кримський як історик мови* [в:] БОЙКО Н. (ред.), *Репресовані мовознавці*, Ніжин, Вид-во НДУ ім.М. Гоголя, 2010, с. 68–76.
- БЛОДІД І. (ред.), *Дослідження з мовознавства Української РСР за сорок років*, Київ, Вид-во АН УРСР, 1957.
- БОНДАРЧУК П.М., ДАНИЛЕНКО В.М., *Українізації політика* [онлайн], http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainizatsii_polityka, [доступ: 26.09.2023].
- БУЗУК П., *З лінгвістичних розкопів у Білорусі*, “ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 277–280.
- БУЗУК П., *З приводу рецензії В. Дем’янука і проф. Грунського на мій “Нарис історії української мови”*, “ЗІФВ” 1928, № 19, с. 328–349.
- БУЗУК П., *Нарис історії української мови. Вступ, фонетика і морфологія з додатком історичної хрестоматії*, Київ, УАН, 1927.
- БУЗУК П., *Про мову найдавнішої української Євангелії*, “ЗІФВ” 1927, № 12, с. 1–11.
- БУЗУК П., *Українські етимології*, „ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 67–73; 1929, № 23, с. 19–24.
- БУЛАХОВСЬКИЙ Л. *Проф. Є. Тимченко. Курс історії українського язика. Вступ і фонетика*, “ЗІФВ” 1927, № 15, с. 271–276.
- БУЛАХОВСЬКИЙ Л., *Є. Тимченко. Курс історії української мови*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 377–379.
- БУЛАХОВСЬКИЙ Л., *Наголос українських прикметників*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 294–303.
- ГАЛЮН І., *Як досліджувано українські дифтонги*, „ЗІФВ” 1926, № 9, с. 254–277; 1927, № 10, с. 99–115; 1927, № 12, с. 12–39.
- ГАНЦОВ В., *Діалектологічна класифікація українських говорів*, “ЗІФВ” 1924, № 4, с. 80–144.
- ГАНЦОВ В., *До історії звуків української мови*, „ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 74–85.
- ГАНЦОВ В., *П.О. Бузук. Коротка історія української мови*, “ЗІФВ” 1925, с. 252–267.
- ГОМОТЮК О., *Суперечливість політики „українізації” та її впливу на розвиток українознавства*, “Українознавство”, [онлайн], 2006, № 4, с. 127–134, <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=612>.
- ГРУНСЬКИЙ М., *Додаток до замітки проф. Л. Булаховського*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 378–379.

- ГРУНСЬКИЙ М., *Завдання наукових підручників історії української мови*, “ЗІФВ” 1927, № 15, с. 260–270.
- ГРУНСЬКИЙ М., О.О. *Потєбня і сучасна синтакса*, „ЗІФВ” 1929, № 21–22, с. 161–172.
- ГРУНСЬКИЙ М., *Основні проблеми сучасної лінгвістики*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 1–18.
- ГРУНСЬКИЙ М., *Український правопис*, “ЗІФВ” 1927, № 10, с. 328–351.
- ГРУШЕВСЬКИЙ М. *Всеукраїнська Академія Аук (ВУАН). Хроніка*, “Україна”, [онлайн], 1925, кн. 1–2, с. 211–221, <http://zbruc.eu/node/84594>, [доступ: 27.09.2023].
- ДАНИЛЕВСЬКА О., *Українські мовознавці як фундатори корпусної мовної політики за доби української революції 1917–1920 рр.*, “Українська мова” 2019, № 2, с. 53–64.
- ДЕМ’ЯНЧУК В., *До правопису слов’янських прізвищ*, “ЗІФВ” 1927, № 10, с. 351–353.
- ДЕМ’ЯНЧУК В., *До характеристики гуцульського говору*, “ЗІФВ” 1928, № 19, с. 328–349.
- ДЕМ’ЯНЧУК В., *З приводу відповіді проф. Бузука на рецензію про його книгу*, “ЗІФВ” 1929, № 23, с. 380–387.
- ДЕМ’ЯНЧУК В., К. Німчинов. *Український язик у минулому й тепер*, “ЗІФВ” 1927, с. 353–362.
- ДЕМ’ЯНЧУК В., *Морфологія українських грамот XIV і першої половини XV віку*, „ЗІФВ” 1928, № 16, с. 73–109.
- ДЕМ’ЯНЧУК В., *Проф. Петро Бузук. Нарис історії української мови*, “ЗІФВ” № 15, с. 231–245.
- ЖОВТОВРЮХ М., *Нарис історії українського мовознавства (1918–1941)*, Київ, Наукова думка, 1991.
- Закон Центральної Ради про державну мову 1918 року* [онлайн], 24-03-2021, <https://muzeu-dokm.pp.ua/berezen-1918-r-tsentralna-rada-unr-uhvalyla-zakon-pro-ukrayinsku-movu.html>, [доступ: 26.09.2023].
- ІЛЬІНСЬКИЙ Г., *До питання про асиміляцію голосних в українській мові*, „ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 56–66.
- ІЛЬІНСЬКИЙ Г., *Проф. Л. Булаховський. Вступ до порівняльної граматики слов’янських мов*, “ЗІФВ” 1928, № 18, с. 293–295.
- ІЛЬІНСЬКИЙ Г., *Слов’янські етимології*, „ЗІФВ” 1929, № 21–22, с. 1–6.
- КАЛАШНИК В., *Науково-педагогічна діяльність Олекси Синявського в оцінці Юрія Шевельова*, “Наукові записки НАУКМА” 2012, № 137, с. 121–125.
- КОБИЛЯНСЬКИЙ Б., О. Курило. *Спроба пояснити процес змін О, Е в нових закритих складах у південній групі давньослов’янських говорів*, “ЗІФВ” 1929, с. 376–377.
- КОЧЕРГА О.Д., КУЛИК В.М., *Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова*, „Вісник АНУ”, [онлайн] 1994, № 2, с. 55–61, <https://maidan.org.ua/arch/mova/1025101060.html>, [доступ 26.09.2023].
- КРАЛЮК П., *Русифікація проти українізації. Україна у 1920–1930-х роках* [онлайн], 07-11-2021, <https://www.radiosvoboda.org/a/30707046.html>, [доступ: 27.09.2023].
- КРИМСЬКИЙ А., *Гр. Иваніца. Украинский язык*, “ЗІФВ” 1926, № 7–8, с. 593–595.
- КРИМСЬКИЙ А., *Д-р Смаль-Стоцький. Правописна справа*, “ЗІФВ” 1927, № 12, с. 342–356.

- КРИМСЬКИЙ А., *До рецензії д-ра Е. Лукасевича на медичний термінологічний словник "Nomina anatomica" I-ту Наук.мови*, "ЗІФВ" 1926, № 9, с. 595–597.
- КРИМСЬКИЙ А., *З приводу мови в "Будівельних матеріалах Київщини"*, "ЗІФВ" 1926, № 9, с. 369–370.
- КРИМСЬКИЙ А., *Нарис історії українського правопису до 1927 року*, "ЗІФВ" 1929, № 25, с. 174–86.
- КРИМСЬКИЙ А., *Про правописну конференцію*, "ЗІФВ" 1927, № 12, с. 357–364.
- КРИМСЬКИЙ А., *Що зроблено на Україні в царині історично-філологічних наук за десятиліття 1917–1927 рр.*, „ЗІФВ” 1928, № 16, с. 273–280.
- КУРИЛО О. Проф. С.М. Кульбакин. *Український язык*, „ЗІФВ” 1923, с. 217–220.
- КУРИЛО О., *До питання про умови розвитку дисимілятивного акання*, "ЗІФВ" 1928, № 16, с. 48–72.
- КУРИЛО О., *Мих. Йогансен. Український язык*, "ЗІФВ" 1924, № 4, с. 251–254.
- КУРИЛО О., *О. Синявський. Український язык*, "ЗІФВ" 1924, № 4, с. 250–256.
- КУРИЛО О., *Спроба пояснити процес зміни О, Е в нових закритих складах*, „ЗІФВ” 1928, № 19, с. 167–183.
- ЛЕВЧЕНКО М., *Про спорідненість між формами множини*, „ЗІФВ” 1928, № 18, с. 291–292.
- ЛПЕРОВСЬКА Н., *Звукові закони*, „ЗІФВ” 1929, № 25, с. 33–78.
- ЛЮБАРСЬКИЙ І., *Окремі мовні рівнобіжні*, "ЗІФВ" 1927, № 13–14, с. 281–283.
- МАРКОВСЬКИЙ М., *М. Гладкий. Практический курс украинского языка*, "ЗІФВ" 1925, № 5, с. 267–274.
- МАСНЕНКО В., *Наукова сфера підрадянської України в умовах українізації 1920-х років*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska" 2016, т. LXXI, с. 89–110.
- МАЦЬКО Л., *Стилістичне унормування української літературної мови у концепції Олени Курило* [в:] БОЙКО Н. (ред.), *цит. пр.*, с. 16–21.
- МАЦЮК Г., *Вплив ідеології на мову, мовознавців і мовознавство: штрихи до образу українського суспільства першої третини ХХ ст.*, "Studia Ucrainica Varsoviensia" 2018, № 6, с. 199–216.
- МЕЖЕНКО Ю., ЯШЕК М., *Чужомовне письменство в українських перекладах, „Життя й революція”* 1929, № 4, с. 191–202; 1929, № 5, с. 163–174; 1929, № 6, с. 147–158; 1929, № 7–8, с. 232–255.
- НІКОВСЬКИЙ А., *G.S. Keller. Uber Ellipse im Ukrainischen*, „ЗІФВ” 1925, с. 251–252.
- НІМЧИНОВ К., *До проблеми про диспалаталізацію приголосних в українській мові*, „ЗІФВ” 1926, № 9, с. 246–253.
- ПАРХОМЕНКО В., *З приводу рецензії В.К. Дем’янчука на книгу проф. Бузука*, "ЗІФВ" 1928, № 18, с. 333.
- ПАТОКА В.В. (ред.), *Червоний шлях (1923–1936 рр.): систематичний покажчик змісту*, Київ, Національна парламентська бібліотека України, 2003.
- ПОПОВИЧ А., *Студії О. Курило, О. Синявського, М. Сулими, С. Смеречинського як підвалини вивчення стилістичної граматики української мови*, "Studia Ucrainica Posnaniensia" 2018, № 6, с. 141–146.

- РЕВА Н., *Життя й революція (1925–1934). Системний покажчик змісту*, АН УРСР, Львів, Львівська наукова бібліотека, 1970.
- СЕРГІЙЧУК В., “Українізація Росії”. *Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923–1932 роках*, Київ, Укр.вид.спілка, 2000.
- СИНЯВСЬКИЙ О., *Фонетична контроверса*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 264–276.
- СИНЯВСЬКИЙ О., *Акад. Ол. Шахматов. Акад. Аг. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам’ятників староукраїнщини XI–XVIII вв.*, „Червоний шлях” 1924, № 1–2, с. 243–246.
- СЛАБЧЕНКО Т., *До історії українського словника*, “ЗІФВ” 1927, № 15, с. 213–215.
- СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ С., *Розвиток поглядів про сімю словянських мов і їх взаємне споріднення*, „Зап. Наук. т-ва ім. Т. Г. Шевченка” (Праці філологічної секції), [онлайн], 1925, Т. 141–143, с. 1–42, https://chtyvo.org.ua/authors/Smal-Stotskyi_Stepan/Rozvytok_pohliadiv_pro_simiu_slovianskykh_mov_i_ikh_vzaiemne_sporidnennia/, [доступ: 27.09.2023].
- СМЕРЕЧИНСЬКИЙ С., *Куди йде українська мова*, “ЗІФВ” 1928, № 19, с. 185–203.
- СМЕРЕЧИНСЬКИЙ С., *Способи відносної сполуки в українській мові*, „ЗІФВ” 1929, № 25, с. 1–31.
- ТИМЧЕНКО Є., *Язикознавство*, “Україна”, [онлайн], 1928, № 3, с. 128–134, <http://zbruc.eu/node/52649>, [доступ: 27.09.2023].
- ТОМСОН О., *Замітки про південно-руське І з О, Е*, „ЗІФВ” 1929, № 23, с. 25–29.
- ЧЕРВІНСЬКА Л., ДИКИЙ А., *Покажчик української мови*, Харків, Харківська державна бібліотека ім. Короленка. Відділ Українці, 1930.
- ЧЕРЕМСЬКА О., *Харківська та київська лінгвістичні школи 20–30 рр.: два підходи до формування літературного стандарту української мови з погляду Юрія Шевельова*, „Science and Education a new Dimension. Philology” 2017, № 34 (124), с. 19–22.
- ШАРОВОЛЬСЬКИЙ І., *Прийдучий час на -му*, „ЗІФВ” 1927, № 13–14, с. 284–293.
- ШЕВЕЛЬОВ Ю., *Покоління двадцятих років в українському мовознавстві* [онлайн] https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Pokolinnia_dvadtsiatykh_rokiv_v_ukrainskomu_movoznavstvi/, [доступ: 17.02.2024].

Ukrainian Linguistics of the 1920s and Soviet Ukrainization (based on “Записки Історично-філологічного відділу ВУАН” [1923–1931])

Abstract: Since the adoption of the *Law on Language* in Ukraine in 2019, the direct task of which is to ensure the state status of the Ukrainian language, unprecedented measures have been taken to resolve still very painful issue – strengthening the status of the national language in an independent Ukrainian state. These measures have been compared by many scholars with the Ukrainization of the first quarter of the last century. Despite the considerable achievements of Ukrainization at that time, it culminated in repressions against many Ukrainian linguists, whose research was banned for the next half century. The resumption of the demand for previously silenced scientific works is one of the urgent tasks in modern Ukrainian linguistics. Our analysis is also aimed at the implementation of the latter, the main

---

purpose of which is to illustrate the scale of the 1920s. reforms of Ukrainian linguistics (on the example of the leading scientific journal „Записки Історично-філологічного відділу ВУАН”). A cursory goal is also to show in which linguistic niche the Ukrainization introduced by the Soviets contributed the most.

Keywords: Ukrainian linguistics, Soviet Ukrainization, scientific periodicals, linguistic discussion, Ukrainian orthography

DOI: <https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr16.art5>